

→ moet worden gekozen, maar beide, met afwijzing van den totalen staat. Dat antwoord geldt natuurlijk alleen zoolang aan de woorden niet een andere beteekenis wordt gehecht; dit voorbehoud is noodig bij de onvastheid van het spraakgebruik.

↗ Bij het woord rechtsstaat kan in de eerste plaats gedacht worden aan de staatsopvatting die in de 18e eeuw tegenover den machtsstaat werd gesteld en aan den grondslag waarop volgens haar de rechtsorde rust. Die grondslag is de *volonté générale* tot uiting komend in de wet. De wet moet natuurlijke zedelijke beginselen belichamen, maar wat haar bovenal gezag geeft, is dat zij afkomstig is van den wetgever, door wien zich de *volonté générale* uitsprekt, in wien het vertrouwen zoo groot is, dat tegenover hem ook de vrijheidsrechten niet gelden. Het geloof dat het volk goed is, en dat zijn wil boven elke critiek verheven is (*il suffit qu'il veut*) is onmisbare voorwaarde voor het aanvaarden van dezen rechtsstaat. Door deze beschouwingen is het eerst de regel *nulla poena sine lege* in aanzien gekomen.

↗ De vereering voor den wetgever, die het constructief beginsel van dezen „wetgevingsstaat” ¹⁰⁸⁾ was, leidde ertoe, elke beslissing van de volksvertegenwoordiging als onaantastbare hoogste wet te beschouwen. Daarmee was het formeel wetsbegrip ten troon geheven. Bij het wijken van het geloof in de onfeilbaarheid van het souvereine volk bleef de almacht van den wetgever bestaan, en ont-aardde de rechtsstaat tot een zuiver formeel begrip: de staat waar de hoogste macht bij den wetgever berust, waar het staatsbestuur wordt gevoerd volgens den regel van het recht, dat is: volgens de wet. Alle natuurrechtelijke overblijfselen moeten verdwijnen en voor een naakt positivisme plaats maken. De beslissing der meerderheid, dus wat de machtigste wil, is recht. De rechtsstaat is een leeg *nomocratie* geworden, waarin macht gelijk recht is.

↗ Maar in dien rechtsstaat is van den aanvang af ook een ander element geweest, dat tot uiting komt in de grond-